

BEYNƏLXALQ SEÇKİ MÜŞAHİDƏ PRİNSİPLƏRİNƏ DAİR BƏYANNAMƏ

və

BEYNƏLXALQ SEÇKİ MÜŞAHİDƏÇİLƏRİ ÜÇÜN DAVRANIŞ KODEKSİ

27 Oktyabr 2005-ci il, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Nyu-York

**BEYNƏLXALQ SEÇKİ MÜŞAHİDƏ
PRİNSİPLƏRİNƏ DAİR BƏYANNAMƏ**

**2005-ci il oktyabrın 24-də
Bəyannaməni imzalamış təşkilatlar**

**BEYNƏLXALQ SEÇKİ
MÜŞAHİDƏÇİLƏRİ ÜÇÜN
DAVRANIŞ KODEKSİ**

27 Oktyabr 2005-ci il,
Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Nyu-York

Afrika Birliyi
Azad Seçkilər üzrə Asiya Birliyi
Karter Mərkəzi
Seçkilərin Təkmilləşdirilməsi və Yardım
Mərkəzi
Birliyin Katibliyi
Avropa Şurası, Qanun yolu ilə
Demokratiya üzrə Avropa Komissiyası
(Venesiya Komissiyası)
Avropa Şurası – Parlament Assambleyası
Cənubi Afrika Seçki İnstitutu
Avropa Komissiyası
Seçki Monitorinq Təşkilatlarının Avropa
Birliyi
Seçki İslahatları üzrə Beynəlxalq Xidmətlər
Seçki Sistemləri üzrə Beynəlxalq Fond
Demokratiya və Seçkiyə Yardım
Beynəlxalq İnstitutu
Parlamentlərarası İttifaq
Beynəlxalq Respublikaçılar İnstitutu
Milli Demokratiya İnstitutu
Amerika Dövlətləri Təşkilatları
Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq
Təşkilatı, Demokratik Təsisatlar və İnsan
Hüquqları Bürosu (ATƏT/DTİHB)
Sakit okean adaları, Avstraliya və Yeni
Zelandiya Seçki İcraçıları Assosiasiyası
Sakit okean adaları Forumu
BMT Katibliyi

BEYNƏLXALQ SEÇKİ MÜŞAHİDƏSİ
PRİNSİPLƏRİNƏ DAİR BƏYANNAMƏ
27 oktyabr, 2005-ci il

Ədalətli və demokratik seçkilər ölkənin suverenliyini əks etdirir ki, burada da xalq hökumətin səlahiyyətlərinin və qanuniliyinin əsasını təşkil edən söz azadlığına malikdir. Mütəmadi olaraq seçkilərin ədalətli və demokratik şəkildə həyata keçirilməsində vətəndaşların seçmək və seçilmək hüquqları beynəlxalq aləmdə qəbul edilmiş insan hüquqlarıdır. Seçkilərin ədalətli və demokratik keçirilməsi ölkə daxilində siyasi hakimiyyət uğrunda rəqabətin sülhməramlı həllinə xidmət göstərir və beləliklə, sülh və stabilliyin qorunub saxlanılmasına kömək edir. Seçkilərin ədalətli və demokratik keçirilməsi yolu ilə qanuniləşdirilmiş hökumətlərdə hakimiyyətin demokratikliyinə qarşı olan əngəllər aradan qaldırılır.

Seçkilərin ədalətli və demokratik keçirilməsi demokratik idarəçiliyin zəruri şərtidir, çünki bu cür seçkilər vasitəsilə xalq qanunun tələb etdiyi əsaslarla öz iradəsini azad ifadə edir, onun adından və maraqları naminə idarə etmək kimi qanuni hüququn kimə aid olduğunu müəyyənləşdirir. Seçkilərin ədalətli və demokratik keçirilməsinə nail olmaq demokratik idarəçilik təsisatlarının yaradılmasının və buna dair daha geniş proseslərin bir tərkib hissəsidir. Buna görə də, bütün seçki prosesləri seçkilərin ədalətli və demokratik keçirilməsinə dair ümumi prinsiplərə cavab versə də, seçkilər baş verdiyi siyasi, mədəni və tarixi şəraitə əsasən qiymətləndirilir.

Digər insan hüquqları və əsas azadlıqları irq, dəri, cins, dil, din, siyasi və digər fikirlər, milli və ya sosial mənşə, mülkiyyət, məhsəb və digər statuslara görə ayrı-seçkilik qoyulmadan və heç bir əsassız məhdudiyətlər olmadan həyata keçirilməsə, seçkilərin ədalətli və demokratik keçirilməsinə nail olmaq mümkün deyil. Qanunun hökmünə əməl olunmadan digər insan hüquqları və geniş mənada desək, demokratiya kimi, seçkilərin də keçirilməsinə nail olmaq olmaz. Bu qaydalar insan hüquqları, digər beynəlxalq materiallar və bir sıra hökumətlərarası təşkilatların sənədlərində öz əksini tapır. Buna görə də, seçkilərin ədalətli və demokratik keçirilməsi həm beynəlxalq təşkilatların, həm də dövlət təsisatlarının, siyasi rəqabət iştirakçılarının, vətəndaşlar və onların vətəndaş cəmiyyətlərinin maraq dairəsinə çevrilib.

Beynəlxalq seçki müşahidəsi insan hüquqlarına hörmət və qanunun hökmü də daxil olmaqla, demokratiyanın inkişafının bir hissəsi kimi seçkilərin demokratik keçirilməsində beynəlxalq ictimaiyyətin maraqlarını əks etdirir. Vətəndaş hüquqlarını və siyasi hüquqları nəzərdə tutan beynəlxalq seçki müşahidəsi beynəlxalq insan hüquqları monitorinqinin bir hissəsi olub, siyasi rəqabət iştirakçıları tərəfindən ədalətli şəkildə, ən yüksək standartlara uyğun həyata keçirilməlidir və ədaləti pozan ikitərəfli, yaxud çoxtərəfli fikirlərdən uzaq olmalıdır.

Beynəlxalq seçki müşahidəsi pozuntuların, saxtakarlığın qarşısını almaqla və seçki proseslərinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə tövsiyələr verməklə, seçki proseslərinin düzgünlüyünün qorunub saxlanılmasına kömək edir. Beynəlxalq seçki müşahidəsi ictimaiyyətin etimadını gücləndirir, seçkidə iştirakı artırır və seçki ilə bağlı münaqişəni aradan qaldırır. Müşahidə həmçinin, demokratiyanın inkişafına dair təcrübə və informasiya mübadiləsi vasitəsilə beynəlxalq anlaşmanın gücləndirilməsinə də xidmət göstərir.

Beynəlxalq seçki müşahidəsi dünya ictimaiyyəti tərəfindən geniş şəkildə qəbul edilir, seçki proseslərinin xarakterini düzgün və qərəzsiz şəkildə qiymətləndirməkdə mühüm rol oynayır. Düzgün və qərəzsiz beynəlxalq seçki müşahidəsi etibarlı metodologiya və dövlət hakim dairələri, siyasi rəqabətin iştirakçıları (siyasi partiyalar, namizədlər, namizədlər və referendumda qaldırılmış məsələlərə dair mövqelərini dəstəkləyənlər), yerli seçki monitorinq

təşkilatları, digər etibarlı beynəlxalq seçki müşahidə təşkilatları və digərləri ilə əməkdaşlığı tələb edir.

Bu Bəyannaməni və Beynəlxalq Seçki Müşahidəçiləri üçün əlavə edilmiş Davranış Kodeksini dəstəkləyən hökumətlərarası və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları aşağıdakıları birgə bəyan edirlər:

1. Ədalətli və demokratik seçkilər ölkənin suverenliyini əks etdirir ki, burada da xalq hökumətin səlahiyyətlərinin və qanuniliyinin əsasını təşkil edən söz azadlığına malikdir. Mütəmadi keçirilən seçkilərin ədalətli və demokratik şəkildə həyata keçirilməsində vətəndaşların seçmək və seçilmək hüquqları beynəlxalq aləmdə qəbul edilmiş insan hüquqlarıdır. Ədalətli və demokratik seçkilər sülh və sabitliyin qorunub saxlanılmasında mühüm rol oynayır və demokratik idarəçiliyə zəmin yaradır.
2. Ümumi İnsan Hüquqları Bəyannaməsi, Vətəndaş Hüquqları və Siyasi Hüquqlar üzrə Beynəlxalq Pakt və digər beynəlxalq razılaşmalara əsasən, hər kəs beynəlxalq insan hüquqları prinsipləri tərəfindən qadağan olunmayan ayrı-seçkilik və əsassız məhdudiyətlər qoyulmadan, öz ölkəsinin dövlət və ictimai məsələlərində iştirak etmək imkanına və hüququna malik olmalıdır. Bu hüquq referendumda iştirak etməklə birbaşa, seçilmiş vəzifəyə namizədliyini irəli sürmə və digər yollarla, yaxud azad şəkildə seçilmiş nümayəndələr vasitəsilə həyata keçirilə bilər.
3. Ölkədə xalqın iradəsi hökumətin səlahiyyətlərinin əsasını təşkil edir və bu iradə mütəmadi keçirilən ədalətli seçkilər yolu ilə müəyyənləşdirilir ki, bu seçkilər də gizli səsvermə və ya analoji azad səsvermə prosedurları yolu ilə ümumi və bərabər seçki hüququ vasitəsilə azad səs vermək və seçilmək imkanı və hüququ ilə təmin edir, səsvermənin nəticələri düzgün hesablanır, elan edilir və qəbul edilir. Buna görə də, seçkilərin ədalətli və demokratik şəkildə keçirilməsində bir sıra hüquq və azadlıqlar, proseslər, qanunlar və təsisatlar cəlb olunur.
4. Beynəlxalq seçki müşahidəsi aşağıdakılardan ibarətdir: seçkilərin keçirilməsinə dair qanunlar, proseslər və təsisatlarla bağlı informasiyanın, bütün seçki mühiti ilə bağlı digər faktorların sistemativ, ətraflı və düzgün şəkildə toplanması; bu cür informasiyanın qərəzsiz və keyfiyyətli təhlili; informasiyanın düzgünlüyü və təhlilin qərəzsizliyinə dair ən yüksək standartlara əsaslanan seçki proseslərinin xarakteri ilə bağlı rəy formalaşdırmaq. Beynəlxalq seçki müşahidəsi seçki və seçki ilə bağlı digər proseslərə müdaxilə etmədən, mane olmadan, mümkün olduğu zaman, bu cür proseslərin düzgünlüyünü və səmərəliliyini təkmilləşdirmək məqsədilə tövsiyələr verir. Beynəlxalq seçki müşahidə missiyaları beynəlxalq seçki müşahidəsinin həyata keçirilməsi məqsədilə hökumətlərarası və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları və assosiasiyalarının birgə səylərini özündə cəmləşdirir.
5. Beynəlxalq seçki müşahidəsi müxtəlif üsullardan istifadə edərək, hərtərəfli və uzunmüddətli müşahidə yolu ilə seçkiqabağı, seçki günü və seçkidən sonrakı dövrləri qiymətləndirir. Bu cəhdlərin bir hissəsi olaraq, peşəkar müşahidəçi missiyaları seçkiqabağı və ya seçkidən sonrakı məhdud məsələləri və xüsusi prosesləri (seçki dairələrinin sərhədlərinin müəyyən olunması, seçicilərin siyahıya alınması, elektron texnologiyadan istifadə və seçkiyə dair şikayətlərə baxılması mexanizminin fəaliyyəti və s.) nəzərdən keçirir. Təcrid olunmuş, peşəkar müşahidəçi missiyaları da fəaliyyət göstərə bilərlər, lakin belə missiyalar ictimaiyyətə açıq-aşkar bəyan edirlər ki, onların fəaliyyəti və rəyləri məhdudlaşdırılır və fəaliyyətlərinin bu cür məhdudlaşdırılması nəticəsində bütün seçki prosesinə dair rəy formalaşdırma bilmirlər. Bütün müşahidəçi missiyaları seçki gününün seçkinin keçirildiyi şəraitə nəzərən baxılmasına səy göstərməli və seçki

günü aparılmış müşahidələrin əhəmiyyətini çox şişirtməməlidirlər. Beynəlxalq seçki müşahidəsində siyasi və ya digər fikirlərə, cinsə, irqə, dəriyə, etnik mənşəyə, dilə, dinə, milli və ya sosial mənşəyə, mülkiyyətə, məhsəb və ya digər statusa, fiziki qüsurlara görə ayrı-seçkilik və seçki proseslərində iştirak etməyə qarşı maneələr də daxil olmaqla, səsvermə və seçilmək hüququna dair hallar nəzərdən keçirilir. Beynəlxalq seçki müşahidəçi missiyalarının rəyləri faktiki olaraq, siyasi rəqabətin iştirakçıları da daxil olmaqla, seçkidə maraqlı olan bütün şəxslər üçün ümumi çıxış nöqtəsi hesab olunur. Bu, seçkilərin nəticələrinin mübahisə doğuracağı zaman əhəmiyyət kəsb edə bilər ki, bu zaman qərəzsiz və düzgün rəylər münaqişələrin yaranmasının qarşısının alınmasına kömək edə bilər.

6. Beynəlxalq seçki müşahidəsi ölkədə seçkini keçirən xalqın və beynəlxalq ictimaiyyətin mənafeyi naminə keçirilir. Bu, proses xarakterli olub konkret seçki nəticələri ilə bağlı deyil və yalnız o zaman seçki nəticələrinə aid olur ki, bu nəticələr şəffaf şəkildə və vaxtında ədalətli, düzgün elan olunsun. Düzgün, qərəzsiz müşahidələr aparmağa və seçki prosesinə dair düzgün, qərəzsiz rəy formalaşdırmağa mane olan siyasi, iqtisadi və mənafe toqquşmasından uzaq olmayan heç bir kəs beynəlxalq seçki müşahidəçi missiyasının üzvü ola bilməz. Uzunmüddətli müddətlərdə uzunmüddətli müşahidəçilər tərəfindən, həmçinin, seçki günü müşahidələri zamanı məhdud müddətlərdə bu tələbə riayət olunmalıdır, belə ki, bu müddətlərin hər biri bitərəf və qərəzsiz təhlil aparmağa xüsusi çətinlik tələb edir. Beynəlxalq seçki müşahidəçi missiyaları seçkiləri müşahidə etdikləri hökumətdən maliyyə və maddi yardım qəbul etməməlidirlər, belə ki, bu, mənafelərin toqquşmasına səbəb olar və missiyaların rəylərinin düzgünlüyünə inamı azaldar. Beynəlxalq seçki müşahidəçi heyəti münasib və əsaslı xahişlərə əsasən öz maliyyə mənbələrini açmağa hazır olmalıdır.
7. Beynəlxalq seçki müşahidəçi missiyaları ictimaiyyətə vaxtında düzgün və qərəzsiz bəyannamələr çatdırmalı (seçki dairələrinə və onların münasib dövlət idarələrinə nüsxələrini verməklə) və seçki ilə bağlı proseslərin təkmilləşdirilməsinə kömək edəcəyini hesab etdikləri rəylər və münasib tövsiyələr verməlidirlər. Missiyalar ölkədə olduqlarını, missiyanın mandatı, tərkibi və müddəti haqqında açıq şəkildə xəbər verməli, münasib hallarda hesabatlar hazırlamalı, müşahidələrə dair seçkidən sonrakı ilkin bəyannamə və seçki prosesinin nəticəsinə dair yekun hesabat təqdim etməlidirlər. Beynəlxalq seçki müşahidəçi missiyaları missiyanın müşahidələri, rəyləri və tövsiyələrini müzakirə etmək üçün ölkədə ədalətli və demokratik seçkilərin təşkilində maraqlı olan şəxslərlə şəxsi görüşlər keçirə bilər. Beynəlxalq seçki müşahidəçi missiyaları nüfuzlu hökumətlərarası və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarına hesabat verə bilərlər.
8. Bəyannaməni və Beynəlxalq Seçki Müşahidəçiləri üçün əlavə edilmiş Davranış Kodeksini dəstəkləyən təşkilatlar beynəlxalq seçki müşahidə missiyalarının həyata keçirilməsində bir-birləri ilə əməkdaşlıq etməyi öz öhdələrinə götürürlər. Beynəlxalq seçki müşahidə missiyaları, məsələn, fərdi beynəlxalq seçki müşahidəçi missiyaları; *ad hoc* birgə beynəlxalq seçki müşahidə missiyaları; yaxud birgə beynəlxalq seçki müşahidə missiyaları tərəfindən həyata keçirilir. Bütün hallarda, Bəyannaməni və Kodeksi dəstəkləyən təşkilatlar beynəlxalq seçki müşahidə missiyalarına kömək məqsədilə birlikdə işləməyi öhdələrinə götürürlər.
9. Beynəlxalq seçki müşahidəsi seçki keçirən ölkənin suverenliyinə və ölkədə xalqın insan hüquqlarına hörmət çərçivəsində aparılmalıdır. Beynəlxalq seçki müşahidə missiyaları seçki keçirilən ölkənin qanunlarına, həmçinin, dövlət dairələrinə, seçki orqanlarına hörmətlə yanaşmalı, əsas insan hüquqları və azadlıqlarını inkişaf etdirən tərzdə davranmalıdır.

10. Beynəlxalq seçki müşahidə missiyaları seçki keçirilən ölkənin seçki orqanları ilə əməkdaşlıq etməli və seçki prosesinə mane olmamalıdırlar.
 11. Hər hansı təşkilatın beynəlxalq seçki müşahidə missiyası təşkil etmək və ya müşahidə missiyası yaratmaq imkanını öyrənmək qərarı nəzərdə tutmur ki, həmin təşkilat mütləq seçki keçirilən ölkədə seçki prosesinin etibarlı olmasını nəzərdə tutmalıdır. Heç bir təşkilat beynəlxalq seçki müşahidə missiyasını ölkəyə o şəraitdə göndərməməlidir ki, sanki onların iştirakı qeyri-demokratik seçki prosesini qanuni şəkə salacaq və belə hallarda, beynəlxalq seçki müşahidə missiyası açıq-aşkar bəyan etməlidir ki, onların iştirakı belə qanunvericiliyə imkan vermir.
 12. İşinin səmərəli və etibarlı aparılması üçün beynəlxalq seçki müşahidə missiyası əsas şərtlərə əməl etməlidir. Buna görə də, seçki keçirən ölkə aşağıdakı tədbirləri görməsə, beynəlxalq seçki müşahidə missiyası təşkil olunmamalıdır:
 - a) Hər bir təşkilatın ədalətli və demokratik seçkilərin təşkili üçün önəmli olan bütün proseslərə imkan verən tələblərinə uyğun olaraq, seçkiyə qədər dövənamələr verməli və ya beynəlxalq seçki müşahidə missiyasını qəbul etdiyini başqa yolla bildirməli;
 - b) Beynəlxalq seçki müşahidəçi missiyasından etibarlı olmağı və texnologiyaya, yaxud seçki proseslərinə dair razılıqlarını bildirməyi tələb etmədən, onlara seçki prosesinin bütün mərhələləri və bütün seçki texnologiyaları, elektron texnologiyası və elektron səsvermə prosesinin təsdiqi və digər texnologiyaları öyrənmək imkanını verməli;
 - c) Aşağıdakılar da daxil olmaqla, seçki proseslərində maraqlı olan bütün şəxslərə imkanlar yaratmalı:
 - i - əsaslı xahişlərə əsasən, bütün səviyyələrdəki seçki rəsmiləri*
 - ii – fəaliyyətləri ədalətli və demokratik seçkilərin təşkili ilə əlaqədar olan qanunvericilik və hökumət orqanlarının üzvləri, təhlükəsizlik rəsmiləri;*
 - iii – seçkidə iştirak etmək istəyən bütün siyasi partiyalar, təşkilatlar və şəxslər (namizədlərin seçilməsində iştirak edə bilən, edə bilməyən və iştirak etməkdən imtina edən şəxslər də daxil olmaqla) və seçkidə iştirak etməkdən imtina edənlər;*
 - iv – kütləvi informasiya vasitələri heyəti;*
 - v – ölkədə ədalətli və demokratik seçkilər keçirilməsində maraqlı olan bütün təşkilatlar və şəxslər;*
 - ç) Beynəlxalq seçki müşahidə missiyasının bütün üzvləri üçün ölkə daxilində hərəkət azadlığı verməli;
 - d) Beynəlxalq seçki müşahidəçi missiyasına müdaxilə olmadan, seçki ilə bağlı proseslər və hadisələrə dair müşahidələr və tövsiyələri özündə əks etdirən ictimai bəyannamələr və hesabatlar hazırlamaq azadlığı verməli;
 - e) Heç bir dövlət, təhlükəsizlik və ya seçki orqanının beynəlxalq seçki müşahidəçi missiyasının fərdi müşahidəçilərinin və digər üzvlərinin seçilməsinə müdaxilə etməyə və ya onların sayının azaldılmasına cəhd göstərməsinə imkan verməməli;
 - ə) Missiya aydın müəyyən olunmuş, əsaslı və ayrı-seçkilik qoymayan akkreditasiya tələblərinə riayət etdiyi halda, beynəlxalq seçki müşahidə missiyasının seçilmiş müşahidəçiləri və digər iştirakçıları ölkə daxilində akkreditasiya ilə (seçkini müşahidə etmək üçün tələb olunan, şəxsiyyəti təsdiq edən sənəd) təmin etməli;
 - f) Heç bir dövlət, təhlükəsizlik və seçki orqanının beynəlxalq seçki müşahidə missiyasının fəaliyyətinə müdaxilə etməyəcəyinə zəmanət verməli və
 - g) Seçkini müşahidə üçün beynəlxalq prinsiplərə uyğun olaraq, beynəlxalq seçki müşahidə missiyasını informasiya ilə təmin edən, ona kömək edən dövlət və ya xarici vətəndaşa heç bir hakim dairənin təzyiq göstərməsinə və ya hədələməsinə imkan verməməli.
- Beynəlxalq seçki müşahidə missiyasının ilkin şərti olaraq, hökumətlərarası və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları bu cür zəmanətlərin hökumət və ya seçki orqanları tərəfindən razılaşdırılmış anlaşma memorandumunda və ya oxşar sənəddə öz əksini tapmasını tələb edə

bilər. Seçki müşahidəsi vətəndaş fəaliyyətidir və onun səmərəsi müşahidəçilərin fəaliyyətlərinin təhlükəsizliyini məhdudlaşdıran və ya, etibarlı seçki müşahidə metodlarında istifadəyə maneçilik törədən kəskin riskli hallarda şübhə altına alınır.

13. Beynəlxalq seçki müşahidə missiyaları siyasi rəqabətin bütün əsas iştirakçılarının onların iştirakını istəmələrinə və tələb etmələrinə nail olmalıdır.

14. Siyasi rəqabətin iştirakçıları (partiyalar, namizədlər və referendumda qaldırılmış məsələlərə dair öz mövqelərini dəstəkləyənlər) seçilmək və idarəetmədə iştirak etmək hüquqları vasitəsilə seçki proseslərindəki maraqlarını müdafiə edirlər. Buna görə də, onlara seçkilərlə bağlı bütün prosesləri yoxlamaq, seçki məntəqələri, hesablama mərkəzləri və digər seçki əraziləri daxilində elektron və digər seçki texnologiyalarının istifadəsi, həmçinin, bülletenlərin və digər önəmli materialların daşınması da daxil olmaqla, prosedurları müşahidə etmək imkanı yaradılmalıdır.

15. Beynəlxalq seçki müşahidə missiyası:

a) seçki prosesinin keyfiyyətinə dair informasiyaya malik siyasi partiya nümayəndələri və namizədlər də daxil olmaqla, seçki prosesində siyasi rəqabətin bütün iştirakçıları ilə ünsiyyət yaratmalı;

b) prosesin xarakteri ilə bağlı onların verdikləri informasiyanı dəstəkləməli;

c) belə informasiyanı bitərəf və qərəzsiz şəkildə qiymətləndirməli;

ç) beynəlxalq seçki müşahidəsinin mühüm bir mərhələsi olaraq, ayrı-seçkilik olmadan, siyasi rəqabətin iştirakçılarının seçki prosesinin bütün ünsürləri və mərhələlərinin keyfiyyətinin yoxlaya biləcəyini qiymətləndirməli. Seçki prosesinin keyfiyyətini qoruyub saxlamaq məqsədilə beynəlxalq seçki müşahidə missiyaları yazılı formada olan və ya seçki prosesinin müxtəlif dövrlərində təqdim olunmuş tövsiyələri ilə siyasi rəqabətin iştirakçılarının fəaliyyətinə qarşı hər hansı məhdudiyət və ya müdaxilənin qarşısını almalıdır.

16. Vətəndaşlar birləşmək və öz ölkələrinin dövlət və ictimai məsələlərində iştirak etmək kimi beynəlxalq aləmdə tanınmış hüquqlara malikdirlər. Bu hüquqlar seçki məntəqələri, hesablama mərkəzləri və digər seçki əraziləri daxilində elektron və digər seçki texnologiyalarının istifadəsi, həmçinin, bülletenlərin və digər önəmli materialların daşınması da daxil olmaqla, müşahidə prosedurları və seçkilərlə bağlı bütün prosesləri yoxlayan qeyri-hökumət təşkilatları vasitəsilə həyata keçirilə bilər. Beynəlxalq seçki müşahidə missiyaları, ayrı-seçkilik qoyulmadan, yerli və heç bir partiya mənsubiyyəti olmayan seçki monitorinqi və müşahidəsi təşkilatlarının öz fəaliyyətlərini heç bir məhdudiyət və müdaxilə olmadan təşkil edə bilmələrini qiymətləndirməli və hesabat verməlidirlər. Beynəlxalq seçki müşahidə missiyaları vətəndaşların heç bir məhdudiyət və müdaxilə olmadan, yerli, heç bir partiyayı dəstəkləməyən müşahidə aparmaq hüquqlarını müdafiə etməli və öz tövsiyələrində belə məhdudiyətləri və müdaxiləni aradan qaldırmalıdır.

17. Beynəlxalq seçki müşahidə missiyaları etibarlı, heç bir partiya mənsubiyyəti olmayan yerli seçki monitorinqi təşkilatları ilə müntəzəm olaraq, ünsiyyət yaratmalı və əməkdaşlıq etməlidir. Beynəlxalq seçki müşahidə missiyası seçki prosesinin xarakterinə dair belə təşkilatların verdikləri informasiyanı qəbul etməlidir. Bu təşkilatların verdikləri informasiyanın bitərəf şəkildə qiymətləndirilməsindən sonra onların rəyləri, beynəlxalq seçki müşahidə missiyalarının öz bitərəfliklərini saxlamaqlarına baxmayaraq, onların rəylərini tamamlayır. Buna görə də, beynəlxalq seçki müşahidə missiyaları hər hansı bəyannaməni çap etməzdən əvvəl bu cür təşkilatlarla məsləhətləşməyə səy göstərməlidir.

18. Bəyannaməni dəstəkləyən hökumətlərarası və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları ədalətli və demokratik seçkilər keçirilməsi ilə bağlı standartlar, prinsiplər və öhdəliklər yaradılmasında əsaslı inkişafın olduğunu qəbul edirlər, seçki proseslərinin xarakteri ilə əlaqədar müşahidələr aparılmasında, mühakimə edilməsində və rəy formalaşdırılmasında

belə prinsiplərdən istifadə etməyi və istifadə etdikləri prinsip və müşahidə metodları ilə əlaqədar şəffaflığı təmin etməyi öz öhdələrinə götürürlər.

19. Bəyannaməni dəstəkləyən hökumətlərarası və qeyri-hökumət təşkilatları seçki proseslərinin müşahidə edilməsi üçün bir sıra etibarlı metodlar olduğunu qəbul edir və lazımi hallarda, yanaşma tərzlərinin mübadiləsi, metodların razılaşdırılmasını öz öhdələrinə götürürlər. Onlar həmçinin, qəbul edirlər ki, ölkədə seçki proseslərinin xarakterini qərəzsiz və bitərəf şəkildə müəyyənləşdirmək üçün beynəlxalq seçki müşahidə missiyaları kifayət qədər geniş olmalı və əgər müşahidə seçki prosesinin bir və ya məhdud sayda ünsürləri üzərində cəmləşməyibsə, onda missiyalar seçkiqabağı, seçki günü və seçkidən sonrakı müddətlərdə seçki prosesinin bütün əsas ünsürlərinin xarakterini müəyyənləşdirmək üçün kifayət qədər uzun müddət davam etməlidir. Bundan əlavə, onlar hesab edirlər ki, seçki günü müşahidələrini təcrid etmək və ya əhəmiyyətini həddindən artıq artırmaq lazım deyil və belə müşahidələr bütün seçki prosesi şəraitinə əsasən nəzərə alınmalıdır.

20. Bəyannaməni dəstəkləyən hökumətlərarası və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları qəbul edirlər ki, beynəlxalq seçki müşahidə missiyaları müxtəlif siyasi və peşəkar qabiliyyətlərə malik, seçki proseslərində və yaradılmış seçki prinsiplərində, beynəlxalq insan hüquqlarında, müqayisəli seçki qanunu və idarəçilik praktikasında (kompüter və digər seçki texnologiyalarından istifadə də daxil olmaqla), müqayisəli siyasi proseslər və ölkənin xüsusi şərtləri barədə təcrübəsinə əsasən prosesləri müşahidə və mühakimə etmək etibarlılığını sübut etmiş şəxslərdən ibarət olmalıdır. Bəyannaməni dəstəkləyən təşkilatlar beynəlxalq seçki müşahidə missiyalarının iştirakçılarının və rəhbərlərinin balanslaşdırılmış gender tərkibinin, həmçinin belə missiyalara vətəndaşların daxil olmasının əhəmiyyətini qəbul edirlər.

21. Bəyannaməni dəstəkləyən hökumətlərarası və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları aşağıdakıları öz öhdələrinə götürürlər:

a) beynəlxalq seçki müşahidə missiyalarındakı bütün iştirakçıları informasiyanın düzgünlüyü, mühakimələr edilməsində və rəy formalaşdırılmasında siyasi qərəzsizlik prinsipləri ilə tanış etmək;

b) missiyanın məqsədlərini izah edən məlumat və ya oxşar sənədlə təmin etmək;

c) müvafiq dövlət qanunları və əsasnamələr, müşahidəçilərin təhlükəsizliyi və rifahı da daxil olmaqla ümumi siyasi mühit və digər məsələlərlə bağlı informasiya ilə təmin etmək;

ç) seçki müşahidə missiyasının bütün iştirakçılarını istifadə olunacaq metodlar barədə təlimatlandırmaq;

d) seçki müşahidə missiyasının bütün iştirakçılarından Bəyannaməyə əlavə edilmiş Beynəlxalq Seçki Müşahidəçiləri üçün Davranış Kodeksini oxuyub ona əməl etmək tələb olunur ki, bu Kodeksə də təşkilatın tələblərinə cavab verməsi məqsədilə, mahiyyətini dəyişmədən, bəzi düzəlişlər edilməsi mümkündür; iştirakçılar həmçinin, hazırkı Davranış Kodeksi ilə eynilik təşkil edən əvvəlki Davranış Kodeksinə də əməl edə bilirlər.

22. Bəyannaməni dəstəkləyən hökumətlərarası və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları Bəyannamənin və Beynəlxalq Seçki Müşahidəçiləri üçün əlavə edilmiş Davranış Kodeksinin şərtlərinə əməl etməyi öz öhdələrinə götürürlər. Bəyannaməni dəstəkləyən təşkilat Bəyannamənin nəzərdə tutduğu seçki müşahidəsinin aparılması məqsədilə, Bəyannamənin və ya əlavə edilmiş Davranış Kodeksinin şərtlərindən hər hansı birinə əməl etməyi lazım bilməzsə, o zaman həmin təşkilat bunu nə üçün lazım bilmədiyini öz ictimai bəyannamələrində izah etməli və Bəyannaməni dəstəkləyən digər təşkilatların müvafiq suallarına cavab verməyə hazır olmalıdır.

23. Bəyannaməni dəstəkləyən təşkilatlar qəbul edirlər ki, hökumət müşahidəçi heyətini digər ölkələrdəki seçkiləri müşahidə etməyə göndərir və digər təşkilatlar da seçkiləri müşahidə edə bilər. Bəyannaməni dəstəkləyən təşkilatlar bu bəyannamənin *ad hoc* əsasları

ilə razılaşan və Beynəlxalq Seçki Müşahidəçiləri üçün əlavə edilmiş Davranış Kodeksinə əməl edən müşahidəçiləri rəğbətlə qarşılayır.

24. Bəyannamə və Beynəlxalq Seçki Müşahidəçiləri üçün Davranış Kodeksi Bəyannaməni dəstəkləyən təşkilatların (assambleyalar, şuralar, rəhbərlər şurası və s.) siyasi orqanlarının hər hansı cür fəaliyyət göstərməsini tələb etmir, halbuki, belə fəaliyyət bəyənilir. Bəyannamə və Beynəlxalq Seçki Müşahidəçiləri üçün Davranış Kodeksinə digər hökumətlərarası və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları da qoşula bilər. Onların imzaları BMT-nin Seçkilərə Yardım Şöbəsində qeydə alınmalıdır.

Beynəlxalq seçki müşahidəçiləri üçün Davranış Kodeksi

Beynəlxalq seçki müşahidəsi bütün dünyada geniş şəkildə qəbul edilir. O dövlətlərarası və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları və assosiasiyaları tərəfindən seçki prosesinin obyektiv və dəqiq təmin olunması məqsədilə, ölkə əhalisinin və beynəlxalq ictimaiyyətin maraqları nəminə aparılır. Bununla əlaqədar, beynəlxalq seçki müşahidəsinin düzgünlüyünün təmin olunmasından çox şey asılıdır və seçki müşahidə missiyalarının bütün iştirakçıları, həmçinin uzunmüddətli və qısamüddətli müşahidəçilər, qiymətləndirmə nümayəndə heyətlərinin üzvləri, peşəkar müşahidəçi qrupları və missiya rəhbərləri bu Kodeksi imzalamalı və onun müddəalarına riayət etməlidirlər.

Suverenliyə və beynəlxalq insan hüquqlarına hörmət

Seçkilər – hakimiyyətin səlahiyyətliyi və legitimliyi əsasında ölkə vətəndaşlarına məxsus olan suveren hüquqların ifadəsidir. Mütəmadi keçirilən demokratik seçkilər zamanı vətəndaşların seçib-seçilmək hüquqları –beynəlxalq insan hüquqlarıdır və onlar bir sıra əsas hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsini vacib edir. Seçkiləri müşahidə edənlər seçki keçirilən ölkənin suverenliyinə və həmçinin, ölkə vətəndaşlarının əsas insan hüquqları və azadlıqlarına hörmət etməlidirlər.

Ölkənin qanunlarına və seçki orqanlarının səlahiyyətlərinə hörmət

Müşahidəçilər seçki keçirilən ölkənin qanunlarına və seçki prosesini idarə etmək öhdəliyi olan orqanların səlahiyyətlərinə hörmətlə yanaşmalıdırlar. Müşahidəçilər ölkənin hökumət, mühafizə və seçki orqanlarının bütün hüquqi sərəncamlarına riayət etməlidirlər. Müşahidəçilər həmçinin, səlahiyyətli seçki rəsmilərinin və digər dövlət orqanlarının nümayəndələrinə hörmətlə yanaşmalıdırlar. Əgər dövlət və ya seçki orqanları rəsmilərinin qəbul etdikləri qanunlar, əsasnamələr və ya onların hərəkəti qanunun, Konstitusiyanın, yaxud tətbiq olunan beynəlxalq sazişlərin nəzərdə tutduğu seçki ilə bağlı hüquqların həyata keçirilməsinə mane olursa, o zaman müşahidəçilər belə halları qeyd etməlidirlər.

Beynəlxalq seçki müşahidə missiyasının düzgünlüyünə hörmət

Müşahidəçilər beynəlxalq seçki müşahidə missiyasının düzgünlüyünə hörmət etməli və onu qorumalıdırlar. Buna Davranış Kodeksinin müddəalarına, bütün yazılı təlimatlara (buraya vəzifələr, göstərişlər və rəhbər prinsiplər aiddir) və müşahidə missiyasının rəhbərliyi tərəfindən verilən şifahi göstərişlərə əməl olunması aiddir. Müşahidəçilər müşahidə missiyasının tələb etdiyi brifinqlərdə, treyninqlərdə və iclaslarda iştirak etməli, seçki missiyasının göstərdiyi istiqamətə əsasən seçki qanunları, qaydaları və digər müvafiq qanunvericiliklə tanış olmalı və müşahidə missiyasında tətbiq olunan metodlara müraciət etməlidirlər. Müşahidəçilər həmçinin, yarana biləcək mənafə toqquşması və missiyaya daxil olan digər müşahidəçilərin qeyri-düzgün davranışları barədə missiya rəhbərliyinə xəbər verməlidirlər.

Siyasi qərəzsizliyin daima qorunması

Müşahidəçilər hətta asudə vaxtlarında, seçki keçirilən ölkədə tam siyasi qərəzsizlik nümayiş etdirməlidirlər. Onlar dövlət orqanlarına, siyasi partiyalara, namizədlərə, referendum məsələlərinə və ya seçki prosesi zamanı yaranan mübahisəli məsələlərə münasibət bildirməkdən və ya meyllik göstərməkdən çəkinməlidirlər. Müşahidəçilər seçki keçirilən ölkədə siyasi rəqabət iştirakçısının qalib gəlməsi üçün hər hansı partiya üzvünün dəstəklənməsi və ya ona tərəfdar olmaq, partiyanın simvollarının, rənglərinin, bayraqlarının istifadə olunması və ya nümayiş etdirilməsi, siyasi rəqabət iştirakçıları üçün önəmli olan bir şeyi qəbul etmək təsiri bağışlayacaq hər hansı hərəkət etməməlidirlər.

Seçki prosesinə müdaxilə etməmək

Müşahidəçilər seçkiqabağı proseslər, səsvermə, səslərin sayılması, protokolların doldurulması, seçki günündən sonrakı proseslər də daxil olmaqla, seçki prosesinin heç bir mərhələsinə maneçilik törətməməlidirlər. Qanunla qadağan olunmayan hallarda, müşahidəçilər qanun pozuntularını, saxtalaşdırma hallarını və ya mühüm problemləri seçki orqanlarının üzvlərinin nəzərə çatdırmalıdırlar və bunu müdaxilə olaraq etməməlidirlər. Siyasi proseslərə maneə olmamaq şərtilə, müşahidəçilər seçki məntəqələrində seçki orqanları rəsmilərinə, siyasi partiyaların nümayəndələrinə və digər müşahidəçilərə suallarla müraciət edə, özlərinin fəaliyyətləri barədə sualları da cavablandırmağa bilərlər. Sualları cavablandırarkən, müşahidəçilər seçki prosesini istiqamətləndirməyə cəhd göstərməməlidirlər. Müşahidəçilər seçicilərə suallarla müraciət etmək və onların suallarına cavab vermə bilərlər, lakin onlardan hansı namizədə, partiya və ya referendumda çıxarılan məsələ ilə bağlı kimə səs verdikləri barədə heç nə soruşa bilməzlər.

Müvafiq vəsiqə ilə təmin etmək

Müşahidəçilər seçki müşahidə missiyası tərəfindən onlara verilmiş vəsiqəni, həmçinin, dövlət orqanlarının tələb etdikləri vəsiqəni göstərməlidirlər və xahiş olunarkən, seçki rəsmilərinə və ya digər dövlət orqanlarına təqdim etməlidirlər.

Rəy formalaşdırılmasında müşahidənin düzgünlüyünün və peşəkarlığının təmin edilməsi

Müşahidəçilər öz müşahidələrinin düzgünlüyündən əmin olmalıdırlar. Müşahidələr dəqiq olub, həm müsbət, həm mənfi faktorları əks etdirməli, mühüm və mühüm olmayan faktorları fərqləndirməli və seçki prosesinin keyfiyyətinə mühüm təsir göstərə biləcək məsələləri müəyyənləşdirməlidir. Müşahidəçilərin fikirləri subyektiv faktorları obyektiv dəlillərdən fərqləndirən informasiyanın dəqiqliyi və təhlilin qərəzsizliyi baxımından ən yüksək tələblərə cavab verməlidir. Müşahidəçilər bütün yekun rəylərini sübut edilmiş faktiki dəlillərə əsaslandırmalıdırlar və əvvəlcədən nəticə çıxartmamalıdırlar. Müşahidəçilər müşahidə apardıqları yerlərdə baş verən hadisələri, aparılmış müşahidələri və seçki müşahidə missiyasının tələblərinə uyğun digər münasib informasiyanı qeydə almalı və bu cür sənədləşdirməni missiyaya təhvil verməlidirlər.

Missiyanın bəyanatından əvvəl ictimaiyyət və kütləvi informasiya vasitələri üçün şərhlər verməmək

Seçki müşahidə missiyasının bəyan etməsindən əvvəl, missiya rəhbərliyi tərəfindən hər hansı konkret göstəriş almayınca, müşahidəçilər öz müşahidələri və ya rəyləri haqqında kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələrinə və ya ictimaiyyətə fikir söyləməkdən çəkinməlidirlər. Müşahidəçilər missiyanın münasib hesab etdiyi müşahidə missiyasının xarakteri, fəaliyyəti və digər məsələlərə dair açıqlama vermə bilər və kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələrinə və digər maraqlı şəxslərə missiyanın bu işlərə təhkim olunmuş şəxslərə müraciət etmələrini tövsiyə etməlidirlər.

Digər seçki müşahidəçiləri ilə əməkdaşlıq

Müşahidəçilər istər beynəlxalq, istərsə də yerli seçki müşahidə missiyalarından xəbərdar olmalı və seçki müşahidə missiyasının rəhbərliyinin göstərişlərinə uyğun olaraq onlarla əməkdaşlıq etməlidirlər.

Şəxsi davranışın lazımı qaydada təmini

Müşahidəçilər şəxsi davranışlarının düzgün olmasına həmişə diqqət yetirib, digər şəxslərə hörmətlə yanaşmalı, həmçinin seçki keçirilən ölkənin mədəniyyətinə və adət-

ənənələrinə ehtiram göstərməli, mütəmadi olaraq şəxsi münasibətlərdə, iş saatlarından əlavə də, öz davranışlarını ən yüksək peşəkarlıq səviyyəsində götürməlidirlər.

Davranış Kodeksinin müddələrinin pozulması

Davranış Kodeksinin müddələrinin pozulması zamanı seçki müşahidə missiyası müvafiq araşdırma aparır. Əgər ciddi pozuntu aşkar olunarsa, bu hərəkəti etmiş müşahidəçinin akkreditasiyası ləğv edilə və ya seçki müşahidə missiyasının tərkibindən xaric edilə bilər. Belə qərarların qəbulu seçki müşahidə missiyası rəhbərliyinin xüsusi səlahiyyətlərinə aiddir.

Davranış Kodeksinə sadıq qalma öhdəliyi

Seçki müşahidə missiyasında iştirak edən hər bir şəxs Davranış Kodeksi ilə tanış olmalı və bu öhdəliklərə sadıq qalacağına dair imza etməlidir.

Beynəlxalq seçki müşahidəçilərinin Davranış Kodeksinə dair öhdəliklər

Beynəlxalq seçki müşahidə missiyasının mənə təqdim etdiyi **Beynəlxalq Seçki Müşahidəçiləri üçün Davranış Kodeksi** ilə tanış oldum. Davranış Kodeksinə riayət etməyi və bir seçki müşahidəçisi olaraq, onun tələblərinə uyğun fəaliyyət göstərməyi öz öhdəmə götürürəm. Qərəzsiz seçki müşahidəçisi olmağa və Davranış Kodeksinə əməl etməyə mane olan mənəfe, siyasi, iqtisadi və digər münaqişələrə cəlb olunmamışam.

Siyasi qərəzsizliyi hər zaman qoruyub saxlayacağam. Öz fikirlərimi məlumatın dəqiqliyi və təhlilin obyektivliyinin ən yüksək standartları baxımından qeyd edəcək və rəyimi faktiki, sübut olunmuş dəlillərə əsasən formalaşdıracağam.

Seçki prosesinə mane olmayacağam. Dövlət qanunlarına və seçki rəsmilərinin səlahiyyətlərinə hörmətlə yanaşacağam, seçki və digər dövlət orqanlarına ehtiram bəsləyəcəyəm. Həmin ölkənin xalqının əsas insan hüquqları və azadlıqlarına hörmət edəcəyəm. Seçki keçirən ölkənin adət-ənənələrinə qarşı diqqətli olub düzgün davranacaq və başqalarına hörmətlə yanaşacağam, şəxsi ünsiyyətdə məntiqi mühakimələr edəcək və hər zaman, asudə vaxtımda belə, peşəkar davranışın ən yüksək səviyyəsini nümayiş etdirəcəyəm.

Beynəlxalq seçki müşahidə missiyasının düzgünlüyünü qoruyub saxlayacaq və müşahidə missiyasının təlimatlarına əməl edəcəyəm. Seçki müşahidə missiyasının tələb etdiyi bütün brifinqlər, treyninqlər və iclaslarda iştirak edəcək, bəyannamələrin və hesabatların hazırlanmasında əməkdaşlıq edəcəyəm. Müşahidə missiyasının rəhbərliyi tərəfindən göstəriş verilməsə, seçki müşahidə missiyasının bəyannaməsi hazırlananadək, kütləvi informasiya vasitələrinə və ya ictimaiyyətə şəxsən şərhlər verməkdən, müşahidələr aparmaqdan və rəy formalaşdırmaqdan uzaq duracağam.

İmza _____

Adı (çap şəklində) _____

Tarix _____

QEYDLƏR

Beynəlxalq Seçki Müşahidəsi Prinsipləri üzrə Bəyannamə və Beynəlxalq Seçki Müşahidəçiləri üçün Davranış Kodeksinin tərtib olunması seçkini müşahidə ilə maraqlanan 20-dən çox hökumətlərarası və beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatlarının iştirakını cəlb edən çoxillik bir proses olmuşdur.

Bu proses 2001-ci ildə Beynəlxalq Məsələlər üzrə Milli Demokratiya İnstitutu və BMT Seçkilərə Yardım Şöbəsinin təşəbbüsü ilə başladı və Nyu-Yorkda, BMT-də ilkin iclas, daha sonra Amerika Dövlətləri, Milli Demokratiya İnstitutu tərəfindən təşkil olunmuş iclas keçirildi.

Bunlara əsaslanaraq, BMT Seçkilərə Yardım Şöbəsi, Karter Mərkəzi və Milli Demokratiya İnstitutu birgə katiblik formalaşdırdılar və 2003-cü il oktyabr ayında Atlantada, Karter Mərkəzində keçirilmiş iclas zamanı bu prosesin rəsmi mərhələsinə başladılar. Bunun ardınca, 2004-cü il sentyabr ayında Brüsseldə Avropa Şurasının hazırladığı iclas keçirildi. Üzv təşkilatlar arasında məsləhətləşmə prosesi davam edirdi ki, bu da 2005-ci il iyul ayının əvvəllərində təşkilatı dəstək məqsədilə təklif olunmuş razılıq sənədi ilə nəticələndi.

Katiblik BMT Seçkilərə Yardım Şöbəsi tərəfdən Karina Perelli və Sin Dyun, Karter Mərkəzi tərəfdən Deyvid Karol, Deyvid Poti və Averi Deyvis-Roberts, Milli Demokratiya İnstitutu tərəfdən Patrik Merlo və Linda Peterson dan ibarət tərkibdə təşkil olundu. Katibliyin üzvləri sənədləri hazırladılar və cənab Merlo seçki müşahidəsinə cəlb olunmuş təşkilatlar tərəfindən mövcud sənədləşdirmənin əsas hissəsini hazırlayan layihə müəllifi kimi xidmət göstərdi. Prosesin gedişi zamanı, katiblik bir sıra üzv təşkilatlardan önəmli məlumatlar və şərhlər qəbul edirdi.

Proses Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi, Avropa Komissiyası, Almaniya Respublikası, Star Fondu və bir sıra fərdi ianəçilər tərəfindən maliyyələşdirilmişdir.